

О. В. Сара

аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Міжнародного гуманітарного університету

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЯК ОСНОВА АНАЛІЗУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕРЖАВНИМИ ЗАКУПІВЛЯМИ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

У статті обґрунтовано підхід побудови криміналістичних характеристик на основі відповідних класифікацій досліджуваних кримінальних правопорушень.

Проаналізовано останні дослідження щодо методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державними закупівлями у сфері будівництва. Підкреслено значення для криміналістичної методики класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з державними закупівлями у сфері будівництва, за родовим об'єктом, суб'єктом. Особливо важливою підставою криміналістичної класифікації визначено спосіб учинення кримінального правопорушення.

Зроблено висновок, що відповідно до вказаних критеріїв кримінальні правопорушення, пов'язані із державними закупівлями у сфері будівництва, розподіляються на такі групи: по-перше, заволодіння державними коштами шляхом зловживання службовим становищем, що вчинюється службовою особою замовника конкурсних торгів у сукупності з кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст.ст. 205, 358, 364, 364-1, 366 КК України); по-друге, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою замовника конкурсних торгів (ст. 368 КК України); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України) з боку службової особи-учасника конкурсних торгів, що можуть вчинюватися у сукупності зі ст.ст. 205, 358, 365, 365-2, 366 КК України.

Підкреслено, що врахування будівництва як сфери вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із державними закупівлями формує таку, що відповідає зазначеній сфері «слідову картину»: будівельна та конкурсна документація; покази організаторів і учасників торгів; результати оперативно-розшукової діяльності уповноважених оперативних підрозділів; висновки інвентаризацій, ревізій, перевірок тощо.

Ключові слова: криміналістична класифікація, методика розслідування, криміналістична характеристика, кримінальні правопорушення, державні закупівлі, сфера будівництва.

O. V. Sara. Criminalistics classification as a basis for the analysis of criminal offenses related to public procurement in the field of construction

The article substantiates the approach to building criminalistic characteristics based on the relevant classifications of the criminal offenses under investigation.

The author analyzes the latest research on the methodology of investigation of criminal offenses related to public procurement in the field of construction. The author emphasizes the importance for the forensic methodology of classification of criminal offenses related to public procurement in the construction sector by the generic object and subject. The author identifies the method of committing a criminal offense as a particularly important basis for criminal classification.

It is concluded that, according to these criteria, criminal offenses related to public procurement in the construction sector are divided into the following groups: first, misappropriation of public funds by abuse of office committed by an official of the customer of competitive bidding in conjunction with criminal offenses under Art. 205, 358, 364, 364-1, 366 of the Criminal Code of Ukraine); secondly, acceptance of an offer, promise or receipt of an undue advantage by an official of the customer of the competitive bidding (Article 368 of the Criminal Code of Ukraine); offer, promise or provision of an undue advantage to an official (Article 369 of the Criminal Code of Ukraine) by an official participating in the competitive bidding, which may be committed in conjunction with Articles 205, 358, 365, 365-2, 366 of the Criminal Code of Ukraine.

It is emphasized that taking into account construction as a sphere of criminal offenses related to public procurement forms a "trace picture" corresponding to this sphere: construction and tender documentation; testimony of organizers and bidders; results of operational and investigative activities of authorized operational units; conclusions of inventories, audits, inspections, etc.

Key words: forensic classification, investigation methodology, forensic characterization, criminal offenses, public procurement, construction industry.

Постановка проблеми. Під час розроблення нових криміналістичних методик, у тому числі, широко застосовується типологічний метод, що є засобом наукової класифікації за допомогою абстрактних теоретичних моделей (типів), в яких фіксуються найважливіші структурні або функціональні особливості досліджуваних об'єктів. Типологічний підхід передбачає розчленування систем об'єктів та їх наступне групування за допомогою узагальнених, ідеалізованих моделей. Такий підхід сприятиме вирішенню завдання з упорядкованого опису і пояснення певної сукупності об'єктів, дослідженню їх будови і функцій у системі [1, 638].

Класифікація у даному випадку розглядається як процес і результат застосування типологічного методу, що дозволяє розділити множинність об'єктів на підмножини (підкласи) за визначеними ознаками. Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше і точніше виділити й оцінити їхні властивості, зв'язки і відносини, сприяє систематизації знань, понятійного апарату, слугує базою для подальшої розробки теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі [2, 45].

Особливо треба наголосити на тому факті, що всі науки кримінально-правового циклу активно застосовують класифікацію кримінальних правопорушень, користуючись при цьому різними критеріями, виходячи із необхідності вирішення своїх теоретичних завдань. Власне криміналістика під класифікацією кримінальних правопорушень розуміє їх поділ на певні групи за відповідними притаманними їм ознаками, істотними саме з криміналістичної точки зору, які відрізняють їх від інших кримінальних правопорушень. Таким чином, необхідно приєднатися до точки зору тих вчених, які вважають, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень повинна бути спрямована на вдосконалення і подальший розвиток методик розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, сприяючи деталізації, з'ясуванню особливостей їх криміналістичної характеристики [3, 233-267].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розслідування розкрадань бюджетних коштів приділяли увагу такі вчені як Р. К. Антонов, В. І. Василичук, В. В. Дараган, О. Ю. Заблоцька, О. О. Коломієць, А. О. Шелехов та ін. [зокрема, див.: 4-8]. Водночас, досліджень, які б висвітлювали актуальні питання частини вказаного предмета – розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державними (публічними) закупівлями, – набагато менше (це передусім роботи В. В. Дарагана і А. М. Меденцева) [9-10]. Як фундаментальне і таке, що вирішує складну наукову проблему, слід виділити докторське дослідження А. П. Запотоцького «Теоретичні основи та практика розслідування злочинів у сфері будівництва» [11].

Водночас, необхідно констатувати, що сучасної методики, викладеної на монографічному рівні і присвяченої розслідуванню кримінальних правопорушень, пов'язаних із державними закупівлями у сфері будівництва, попри гостру практичну потребу, на сьогодні не сформовано.

Окреслення цілей роботи. Виходячи із зазначеного, завданням статті є здійснення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із державними закупівлями у сфері будівництва, як підстави для формування відповідної криміналістичної методики розслідування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення зазначеного завдання даної роботи вимагає, передусім, застосування логічних прийомів аналізу і синтезу, за допомогою чого стає можливим дослідження виділених ознак у їх єдності та взаємозв'язку. Об'єкт дослідження може бути правильно пізнаний лише тоді, коли за допомогою класифікації проникають від вихідного цілого до його утворюючих елементів, частин, і від них знову до цілого, пізнаючи закономірності присутності таких частин і елементів, їх взаємозв'язку і взаємодії в рамках досліджуваної системи. Тому доцільно підтримати точку зору тих вчених, які підкреслювали важливість систематики і класифікації в методиці розслідування, оскільки вони дозволяють розробляти диференційовані рекомендації, що враховують особливості того чи іншого класу, групи об'єктів [зокрема, див.: 3, 233-267].

Особливістю сучасного етапу розвитку науки криміналістики, формування окремих методик розслідування є необхідність здійснення їх побудови на підставі відповідних базових положень криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень. Тому одним із нагальних завдань, що постають перед ученими-криміналістами, слід вважати необхідність розроблення принципів, процедур, термінологічного апарату та інших аспектів побудови і використання криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень як окремого вчення. І навпаки, відсутність чіткого, логічно завершеного опису класифікаційних побудов об'єктів дослідження істотно стримує розвиток криміналістичної методики, негативно позначається на якості її розробок та ефективності впровадження наукових результатів у практику [13, 57].

Як зазначено професором В. В. Тіщенком, криміналістична класифікація є дуже важливим елементом дослідження кримінальних правопорушень, оскільки спрямована на їх систематизацію, виділення певних специфічних груп, що дає змогу зробити більш детальний і змістовно конкретний їх опис та аналіз, тим самим сприяє розробленню, вдосконаленню і розвитку окремих методик розслідування. Ось чому криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень варто вважати одним із принципів, що сприяє формуванню методики розслідування [14, 350]. Водночас, сучасний рівень розвитку криміналістики дозволив обґрунтувати класифікацію кримінальних правопорушень на рівні окремого вчення у криміналістичній теорії [див.: 3, 233-267].

Прикладом ґрунтовної криміналістичної класифікації є відповідне групування досліджуваних кримінальних правопорушень, що здійснено за різними підставами у докторському дослідженні А. П. Запотоцького, присвяченому теоретичним основам та практиці розслідування злочинів у сфері будівництва [11].

Вченим будівництво розглядається як галузь матеріального виробництва, в якій створюються основні фонди виробничого та невиробничого призначення: готові до експлуатації будівлі, будівельні конструкції, споруди, їхні комплекси. У широкому значенні (як галузь) до будівництва також належать капітальний і поточний ремонт будівель і споруд, а також їх реконструкція, реставрація та реновація. Процес будівництва охоплює всі організаційні, вишукувальні, проектні, будівельно-монтажні та пусконаладжувальні

роботи, пов'язані зі створенням, зміною або знесенням об'єкта, а також взаємодію з компетентними органами з приводу проведення таких робіт. Проведеним опитуванням працівників, які брали участь у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері будівництва, виявлено потребу практиків у розробленні криміналістичних методик за напрямками розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (розкрадань) у сфері будівництва (88,3 % опитаних); шахрайств, пов'язаних із залученням коштів інвесторів на будівництво (60,6 %); порушень правил безпеки під час будівництва (53,9 %) [11, 58].

Крім того, використовуючи вищенаведені теоретичні положення, сформульовані В. А. Журавелем, В. В. Тіщенком, В. Ю. Шепітьком та ін., А. П. Запотоцький систематизував кримінальні правопорушення у сфері будівництва за різними критеріями. Це дозволило довести, що при всій багатоплановості кримінально-правового змісту і кваліфікації кримінальні правопорушення у сфері будівництва, все ж таки, становлять однорідну групу суспільно небезпечних діянь, об'єднаних на основі таких спільних ознак:

по-перше, їх вчиняють суб'єкти, які є учасниками правовідносин в одній галузі економіки – будівництві;

по-друге, кримінальні правопорушення, у тому числі корупційного характеру, вчиняють особи у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності шляхом порушення норм і правил будівництва, а також представники державних інституцій під час реалізації дозвільних, тендерних, контрольно-наглядових та інших закріплених регулятивним законодавством процедур [11, 56-58].

Крім зазначених найсуттєвіших класифікацій, А. П. Запотоцьким підкреслено і ряд криміналістично значущих особливостей кримінальних правопорушень, що вчинюються у сфері будівництва: 1) їх предметами є матеріали, обладнання, будівельна техніка та інше специфічне майно, що використовується в ході будівельних робіт; 2) сліди злочинної діяльності у сфері будівництва відображаються (фіксуються) як у будівельній продукції, так і у відповідних господарських і фінансових документах; 3) збиранню доказів учинення злочинів у сфері будівництва сприяє використання органами досудового розслідування спеціальних будівельно-технічних знань, що обумовлює важливість фахової спеціалізації слідчих [11, 58].

У контексті формування криміналістичних методик розслідування важливе методологічне значення має розподіл кримінальних правопорушень у сфері будівництва залежно від таких критеріїв як, по-перше, родовий об'єкт кримінально-правової охорони (проти власності; у сфері господарської діяльності; у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян; проти безпеки виробництва); по-друге, способів (технологій) учинення суспільно небезпечних діянь (крадіжка, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, шахрайство, порушення правил безпеки під час виконання будівельних робіт); по-третє, етапів будівництва (підготовка до будівельних робіт, у тому числі дозвільні і тендерні процедури, та їх початок; активна фаза будівництва; завершення будівництва і здача об'єкта в експлуатацію, з часто притаманним корупційним залученням працівників державних контролюючих органів, комунальних та інших служб); по-четверте, суб'єкта злочину (загальний суб'єкт, спеціальний суб'єкт) [11, 58].

Як слушно підкреслюється дослідником, серед зазначених груп кримінальних правопорушень набули розповсюдження злочини проти власності, поєднані з протиправними діяннями у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Незаконне одержання чи заволодіння коштами зазвичай відбувається з використанням службового підроблення, службової недбалості, зловживання владою або службовим становищем, прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди службовою особою. Суб'єктами таких діянь є службові особи юридичних осіб публічного й приватного права. Майже в усіх випадках схеми з підробленням документів і подальшим розкраданням коштів здійснюються саме за їх сприяння шляхом зловживання службовим становищем. Ці посадовці заради отримання неправомірної вигоди вдаються до фальсифікації документів. Прямими доказами наявності умислу на розкрадання, до якого вдаються службові особи у сфері будівництва, можуть бути: документи, виконані або підписані службовими особами, зміст яких розкриває їхні справжні наміри (документація щодо профілю діяльності компанії, яка містить ознаки підроблень, документообіг із партнерами, письмові вказівки підлеглим, власні записи тощо); свідчення очевидців (колег, знайомих, родичів) щодо намірів фігурантів і характеру діяльності, яку вони здійснюють; документи, складені за результатами проведення оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів; результати інвентаризацій, ревізій, інших спеціальних перевірок, що свідчать про фінансове становище суб'єктів, котрі беруть участь у відносинах у сфері будівництва на момент узяття на себе певних зобов'язань [15, с. 32-43].

Таким чином, виділення в масиві кримінальних правопорушень у сфері будівництва окремої групи тих із них, що вчинюються спеціальним суб'єктом, та є корупційними корисливими правопорушеннями, що вчинюються під час реалізації дозвільних, тендерних, контрольно-наглядових та інших закріплених регулятивним законодавством процедур, дозволяє виділити у зазначеному масиві злочинності сегмент для розроблення окремої видової методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державними закупівлями у сфері будівництва.

Зазначені положення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень у сфері будівництва, безперечно, повинні стати базою для подальшого розроблення методики розслідування кримінальних

правопорушень, пов'язаних із державними закупівлями у цій сфері. Водночас, спосіб розкрадання, пов'язаний із використанням процедур державних закупівель у сфері будівництва, повинен бути обов'язково врахований як такий, що накладає суттєву специфіку як на технологію відповідної злочинної діяльності, так і на тактику розслідування таких кримінальних правопорушень.

Зазначене обумовлює необхідність звернення до криміналістичних класифікацій здійснених А. М. Меденцевим під час формування методики розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель [16], та їх доповнення зазначеними основними положеннями типологізації кримінальних правопорушень у сфері будівництва.

Вченим криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель здійснена на основі концепції «технологій злочинного збагачення». Згідно із цією концепцією, підставою для класифікації обрано місце (роль) того чи іншого кримінального правопорушення в злочинній технології (основні й підпорядковані). З цих позицій кримінальні правопорушення у сфері державних закупівель поділені на дві групи. До першої категорії основних кримінальних правопорушень належать заволодіння державними коштами шляхом зловживання службовим становищем (ч.ч. 2, 3, 4 ст. 191 КК України), де суб'єктом виступає службова особа замовника конкурсних торгів. Це кримінальне правопорушення поєднується з підпорядкованими злочинами (ст.ст. 205 «Фіктивне підприємництво», 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів», 364 «Зловживання владою або службовим становищем», 364-1 «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», 366 «Службове підроблення» КК України). Друга категорія зазначених правопорушень – це прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою замовника конкурсних торгів (ст. 368 КК України); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України) з боку службової особи-учасника конкурсних торгів. Вказана категорія основних кримінальних правопорушень поєднується з підпорядкованими злочинами, які передбачені ст.ст. 205, 358, 365 «Перевищення влади або службових повноважень», 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», 366 КК України [16, 6].

Аналіз викладених у спеціальній літературі криміналістичних класифікацій кримінальних правопорушень, що вчинюються у сфері будівництва, у тому числі способом, пов'язаним із зловживаннями під час проведення державних закупівель, дозволяє зробити **висновок**, що для побудови відповідної методики розслідування суттєвими є кримінально-правові критерії групування (родовий об'єкт, суб'єкт). Водночас, найбільш значущими є криміналістичні критерії, передусім сфера протиправної діяльності та конкретизований спосіб вчинення. Відповідно до вказаних критеріїв кримінальні правопорушення, пов'язані із державними закупівлями у сфері будівництва, розподіляються на дві групи:

1) заволодіння державними коштами шляхом зловживання службовим становищем, що вчинюється службовою особою замовника конкурсних торгів (ст. 191 у сукупності з кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст.ст. 205, 358, 364, 364-1, 366 КК України);

2) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою замовника конкурсних торгів (ст. 368 КК України); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України) з боку службової особи-учасника конкурсних торгів (вчинюються у сукупності зі ст.ст. 205, 358, 365, 365-2, 366 КК України).

Окрім впливу на класифікацію кримінальних правопорушень, пов'язаних із державними закупівлями, врахування сфери їх учинення – процесу будівництва – обумовлює формування відповідної зазначеній сфері «слідової картини» вчинюваних кримінальних правопорушень: будівельна та конкурсна документація; покази організаторів і учасників торгів; результати оперативно-розшукової діяльності уповноважених оперативних підрозділів; висновки інвентаризацій, ревізій, перевірок.

Список використаних джерел:

1. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
2. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 455 с.
3. Журавель В.А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
4. Антонов Р. К. Діяльність спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю щодо протидії злочинам у бюджетній сфері: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.
5. Василичук В. І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 36 с.
6. Дараган В. В. Розкриття викрадань державних коштів при проведенні закупівель товарів та виконанні робіт (послуг) на підприємствах залізничного транспорту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.
7. Заблоцька О. Ю. Протидія злочинам у бюджетній сфері підрозділами ДСБЕЗ МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 19 с.

8. Коломієць О. О. Протидія підрозділами ДСБЕЗ МВС України розкраданню коштів, що вчинюється на об'єктах бюджетної сфери: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 21 с.
9. Меденцев А.М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 258 с.
10. Дараган В. В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель: реферат. Дніпро, 2018. URL: <http://www.kdpu-nt.gov.ua/uk/content/protydiya-zlochynam-u-sferi-derzhavnyh-zakupivel-0>
11. Запотоцький А. П. Теоретичні основи та практика розслідування злочинів у сфері будівництва: : дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 510 с.
12. Журавель В.А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
13. Синчук В.Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: монографія / за ред. В. А. Журавля. Харків: Харків юрид., 2005. 288 с.
14. Криміналістика: підручник / За ред. В.В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 556 с.
15. Запотоцький А. П. Криміналістична класифікація злочинів у сфері будівництва. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 1 (11). С. 32-43.
16. Меденцев А.М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 20 с.